

KARABURUN YARIMADASI'NIN NÜFUS ÖZELLİKLERİ (1890-1990)¹

ŞEVKET IŞIK

Abstract

The population features of the Karaburun Peninsula (1890-1990)

The main purpose of this article is to explain the changes on the population features of the Karaburun Peninsula and the results of these changes during the last century. There have been a different population structure from the point of view of ethnic and religious the between 1890 and 1922. Just so, this structure have consisted of Turkish and Greek people in this period. Their rates in the total population have considerably fluctuated in connected with the geographical situation of peninsula and p conditions. The basic change on the population (in particular, its number, ethnic structure and geographical distribution) have taken place after 1922 when all of the Greek people migrated from Karaburun Peninsula to some Aegean islands and Greece. For example, the numbers of population which was 15.724 in 1920 have decreased to 6720 in 1923. On the other hand, the depopulation has occurred particularly along the west coasts of peninsula. The population have tended to reduce because of the migrations from peninsula between 1923 and 1975. Other important changes on the population features have occurred after 1975. As a result of these changes have highly increased the population density in the east coasts. These changes are results of several factors such as building of summer houses, earthquakes and improvements on transport conditions.

Giriş

Karaburun Yarımadası, Ege Bölgesi'nin batıya, Ege denizi'ne en fazla çıkıntı yaptığı kara parçasını meydana getiren Urla Yarımadası'nın kuzey kesimini oluşturmaktadır. Doğuda Balıklıova batıda Gerence Koyu arasında çizilecek bir hattın kuzeyinde kalan

yarımada, bu sınırları ile 436 km²'lik bir alana sahiptir. Sözkonusu sınır, Karaburun ilçesinin idari sınırlarına da büyük ölçüde uymaktadır. Ancak güneyde idari açıdan günümüzde Urla ilçesine bağlı olan Balıklıova köyü de araştırma kapsamına alınmıştır (Şekil 1).

Urla Yarımadası'nın en yüksek ve en engebeli bölümünü meydana getiren Karaburun Yarımadası, eğim değerlerinin yüksek olmasıyla da dikkati çekmektedir. Yarımadanın orta kesiminde, kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve yüksekliği 1218 metreye ulaşan Bozdağ kütleleri yer alır. Yarımadanın büyük bir kısmında, dağların denize dik bir şekilde inmesi nüfus, yerleşme ve arazi kullanımını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Yaptığımız araştırmalar, yarımada nüfusunun miktarında, etnik yapısında ve coğrafi dağılışında son yüzyıl içinde önemli değişmelerin yaşandığını göstermektedir. Farklı koşullar altında olmakla birlikte, nüfusun özellikle miktarı ve coğrafi dağılışında bugün de devam eden bu değişimler; yarımadanın yerleşme dokusu ve tarıma dayalı ekonomik yapısında da bazı yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı da, 1890-1990 yılları arasında, Karaburun Yarımadası'nın nüfus özelliklerinde ortaya çıkan gelişmeleri belirterek, bu gelişmelerin hangi koşullar altında

gerçekleştirdiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktır (2).

Bu amaçla konu, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. Ancak, bunlardan Cumhuriyet öncesi dönem, kendi içinde gösterdiği farklı özellikler dikkate alınarak, 1890-1914 ve 1914-1922 yıllarını kapsayan iki alt döneme ayrılmıştır.

1. Cumhuriyet öncesi dönem

Karaburun Yarımadası'nın 1890 yılından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen dönemin nüfus bilgilerini, 1879-1908 yılları arasında yayınlanan Aydın Vilayeti Salnameleri ve çeşitli amaçlara yönelik olarak hazırlanmış istatistiklerde bulmak mümkündür. Bununla birlikte, sözkonusu salnamelerin tümünde nüfus verilerinin köyler ölçeğinde yer almaması nedeniyle, bunlar arasından uygun olanlar seçilmiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde, Karaburun Yarımadası nüfusunun temel özelliği, Türkler ve Rumlardan meydana gelen bir nüfus yapısına sahip olmasıdır. Batı Anadolu'nun birçok kıyı yerleşmesinde olduğu gibi, Karaburun Yarımadası nüfusunun bu ikili yapısı da, ortaya çıkan siyasal gelişmelerle önemli ölçüde etkilenmiş; nüfusun gerek miktarında gerekse etnik yapısında Cumhuriyetin ilanına kadar önemli değişimler yaşanmıştır.

1.1. 1890-1914 Dönemi nüfus özellikleri

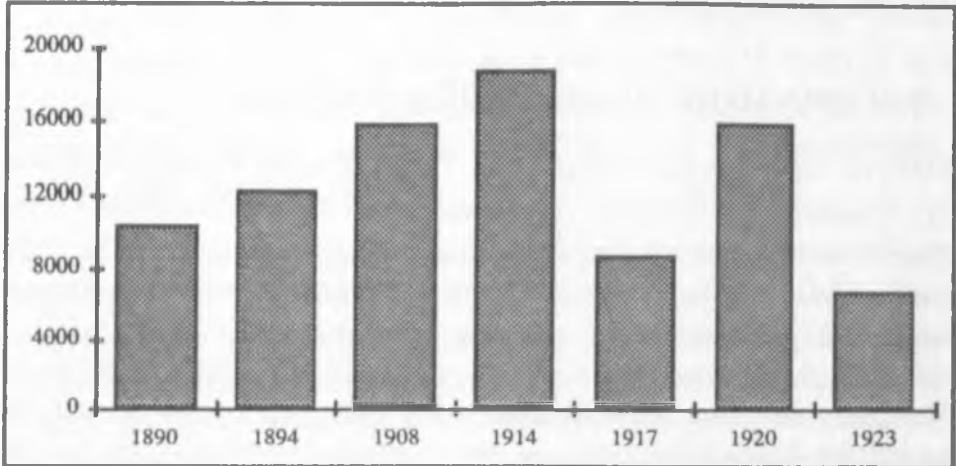
1890 yılı verilerine göre, Karaburun Yarımadası'nın nüfusu 10.429'dur (3). Cumhuriyet Dönemi öncesinde, yarımada nüfusunun temel unsurlarından birini oluşturan Rum nüfusun miktarı konusunda, 1890 salnamesinde bir kayıt bulunmamasıyla birlikte, Rumların, yarımada nüfusunun yaklaşık olarak yarısını meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim, 1883 yılında yarımada nüfusunun % 54'ünün Rumlardan oluşması (4) ve aradan geçen yedi yılda, nüfus oranlarında önemli bir değişikliğe yol açan bir olayın bulunmaması, bu görüşü desteklemektedir.

1890 yılından sonra, yarımada nüfusu sürekli artmakla beraber, artış

hızında bir azalma gözlenmektedir. Sözelimi, 1883-1890 yılları arasında binde 96.7 olan yıllık ortalama artış hızı, 1890-1894 yılları arasında binde 42.8'e düşmüştür. Buna bağlı olarak, yarımadanın toplam nüfusu 1894 yılında 12.377'ye ulaşmıştır (5). Rum nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise biraz gerileyerek % 49'a düşmüştür.

YILLAR	TOPLAM NÜFUS
1890	10429
1894	12377
1908	15717
1914	18772
1917	8784
1920	15724
1923	6720

Çizelge 1- Karaburun Yarımadası nüfusu (*Population of Karaburun Peninsula/1890-1923*)

Şekil 2- Karaburun Yarımadası nüfusu (*Population of Karaburun Peninsula /1890-1923*).

1894 yılından sonra da artışını sürdüren yarımada nüfusu, binde 17'lik bir hızla artarak, 1908 yılında 15.717'ye yükselmiştir (6). Yarımada nüfusunun 1894-1908 yılları arasındaki en çarpıcı özelliği Rum nüfusta önemli artışların kaydedilmesine karşılık, Türk nüfusun 1894'deki düzeyini korumasıdır. Nitekim 1894 yılında 6.302 olan Türk nüfus, 1908 yılında ancak 6.483'e ulaşırken, Rum nüfus 6.075'den 9.234'e yükselmiştir. Türk ve Rum nüfus miktarlarında meydana gelen bu artışlar oran olarak ifade edildiğinde, Rum nüfustaki artışın büyüklüğü açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna göre, 1894-1908 yılları arasında Türk nüfus yalnızca %2.8'lik bir artış gösterirken, bu oran Rum nüfus için % 52 olarak gerçekleşmiştir. Rum nüfusunda, adalardan Karaburun Yarımadası'na yönelik göçlerle gerçekleştiğini tahmin ettiğimiz bu artışa bağlı olarak, Rum nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1908 yılında % 59'a ulaşmıştır. Bu oran, elimizdeki verilere göre, Rumların yarımada nüfusu içinde sahip oldukları en yüksek orandır.

Yarımada nüfusu, 1908 yılına kadar göstermiş olduğu artış özelliğini, bu tarihten sonra da sürdürerek 1914 yılında 18.772'ye yükselmiştir (7). Ancak, 1908- 1914 yılları arasında nüfus miktarında gözlenen bu artışta, bir önceki dönemin tersine, Türk nüfustaki artışlar etkili olmuştur. 1908 yılında 6.483 olan Türk nüfusu, 1914 yılında 8.838'e yükselirken, aynı tarihler arasında Rum nüfusu 9.234'ten 9.934'e ulaşmıştır. Başka bir anlatımla 1908-1914 yılları arasında Türk nüfus % 36.3 oranında artış gösterirken, bu oran Rum nüfus için % 7.5 olarak gerçekleşmiştir. Türk nüfustaki artışlarda, Balkan savaşlarında kaybedilen topraklarda yaşayan Türklerin bir bölümünün, göçmen olarak İzmir Sancağı'na yerleştirilmeleri etkili olmuştur. Türk nüfustaki bu hızlı yükselmeye bağlı olarak, Rum nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 52.9'a düşmüştür.

1890-1914 dönemini bir bütün olarak ele aldığımızda, Karaburun Yarımadası nüfusunun Türk ve Rumlardan meydana gelen farklı bir etnik yapısı olduğunu ve bu farklı yapı içinde, Rum nüfusun genellikle daha yüksek bir paya sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Dikkati çeken bir başka özellik ise, yarımada nüfusunun 1914 yılına kadar sürekli olarak artış göstermesidir.

1.2. 1914-1922 Dönemi nüfus özellikleri

1914-1922 dönemini ayrı bir dönem olarak ele almamızın temel nedeni, yarımada nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Rum nüfus miktarında meydana gelen değişimlerdir. Nitekim, Karaburun Yarımadası'nda bulunan yaklaşık 10.000 Rumun, 1914 yılında adalara ve Yunanistan'a göç etmesi ve bu nüfusun 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra tekrar geri dönmesi, dönemin en büyük nüfus hareketi olarak dikkati çekmektedir.

1914 yılından sonra, yarımada nüfusuna ilişkin bazı bilgileri, İttihat ve Terakki'nin 1917 yılında Aydın Vilayeti'nde yaptırdığı bir istatistikte bulmak mümkündür. Bu sayıma göre, 1917' de Karaburun Yarımadası'nın nüfusu 8.784 olup tüm nüfus Türklerden oluşmaktadır (8). Buna göre yarımada nüfusu, 1914-1917 yılları arasında binde 253'lük bir azalma kaydetmiştir. Türk nüfusun 1914 yılındaki düzeyini koruması, bu nüfus azalmasının Rum nüfustan kaynaklandığını göstermektedir. 1917 verilerine göre, Kazada 26 Rum mabedinin olmasına karşılık, Rum nüfusun bulunmaması bu durumu doğrulamaktadır. Karaburun kazasının yanı sıra, Çeşme, Foçateyn ve Bergama'da da Rum nüfusun yer almaması, Rumların 1.Dünya Savaşı'nda buraları terkederek adalara göç etmeleri ile açıklanmaktadır (9).

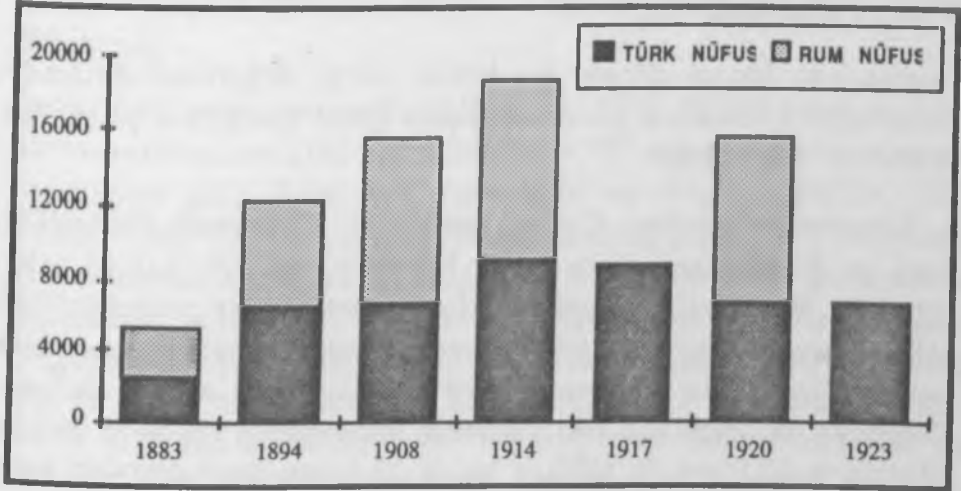
Rumların, 1914 yılından sonra yarımadayı terketmelerinde rol oynayan faktörlerin birbirinden farklı olduğu gözlenmektedir. Sözelimi, 1914-1918 yılları arasında Çeşme kaymakamlığı yapan H.URAN, Osmanlıların Balkan Savaşı'nı kaybetmeleri ile, Türklerden gelebilecek tepkilerden çekinen Rumların, kitleler halinde Sakız'a göç ettiklerini belirtmiştir (10). Buna karşılık, özellikle Rum nüfusun ağırlıkta olduğu yörelerde, İttihat ve Terakki tarafından izlenen bazı politikaların da Rumların göç etmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bazı Yunan kaynakları da, 1914 yılından sonra yarımadayı terkeden nüfusun 12.540 olduğunu öne sürmektedir (11).

Rumların yarımadayı terketmelerinde etkili olan faktörler ne olursa olsun, sonuç olarak, 1914 yılından sonra Rumların yarımadayı terketmeleriyle, yarımadanın gerek toplam nüfusu, gerekse etnik yapısı önemli ölçüde değişim göstermiştir. Bu durum, 30 Ekim 1918

yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'ni izleyen yıllarda, özellikle Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleriyle ile son bulmuş ve Rum nüfus yarımadaya tekrar geri dönmüştür. Nitekim 1920 yılında yarımada bulunan Rum nüfusun 9.217 olduğu belirtilmektedir(12).

YILLAR	TÜRK NÜFUS	RUM NÜFUS
1883	2400	2898
1894	6302	6075
1908	6483	9234
1914	8838	9934
1917	8784	0
1920	6507	9217
1923	6720	0

Çizelge 2- Karaburun Yarımadası'nda Türk ve Rum nüfusu (*Turkish and Greek population in the Karaburun Peninsula*)

Şekil 3- Türk ve Rum nüfusundaki değişimler (*Changes of Turkish and Greek population*)

Böylece, 1917 yılında 8.784 olan ve tamamen Türklere meydana gelen yarımadada nüfusu, Rumların geri dönmesine bağlı olarak, 1920 yılında 15.724'e ulaşmış ve Rumların toplam nüfus içindeki payları da % 58.6'ya yükselmiştir. 1920 yılındaki Türk ve Rum nüfus miktarları, 1914 verileri ile karşılaştırıldığında, Rumların yaklaşık olarak aynı düzeylerini korudukları, buna karşılık Türk nüfusun önemli bir gerileme kaydettiği gözlenmektedir. Gerçekten de, 1914 yılında 9.934 olan Rum nüfusunun, 1920'de 9.217 olması, 1914 yılında yarımadadan ayrılan rumların tamamına yakınının geriye döndüklerini ortaya koymaktadır. 1914'de 8.838 olan Türk nüfusunun ise, önemli miktarda azalarak 1920'de 6.507'ye inmesi de, hiç kuşkusuz, savaşların getirdiği olumsuz koşullardan ve kayıplardan kaynaklanmaktadır.

Karaburun Yarımadasının nüfusunda meydana gelen en önemli değişim ise 1922 yılından sonra yaşanmıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtarılması ile birlikte adalara ve Yunanistan'a büyük bir Rum göçü başlamıştır. Çok kısa bir zaman içinde gerçekleşen bu olay, yarımadada nüfusunun yalnızca miktarı, etnik yapısı ve dağılımını değil, yerleşme dokusu ve tarıma dayalı ekonomik yapıyı da büyük ölçüde etkilemiştir. Rumların Karaburun Yarımadası'nı terketmeleri ile beraber, yarımadanın nüfusu binde 283'lük bir azalmayla 1923'te 6.720'ye düşmüştür (13).

Cumhuriyet öncesi dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Karaburun Yarımadası nüfusuna ilişkin genel özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Yarımadada nüfusunun, Cumhuriyet öncesi dönemdeki ilk özelliği, Türk ve Rumlardan oluşan farklı bir etnik ve dini yapıya sahip olmasıdır. Bu nüfusların, toplam nüfus içindeki payları, dönemin hızla değişen siyasal koşulları içinde, önemli dalgalanmalar göstermekle birlikte, Rum nüfus oranının genellikle daha yüksek olduğu gözlenir. Gerçekten de, Rumların tüm yarımadada nüfusunun 1908'de % 59'una, 1914'de % 52.9'una ve 1920'de ise % 58.6'sına sahip olmaları bunu açıkça ortaya koymaktadır.

b. Yarımadada nüfusu, etnik özellikler dikkate alınmadan incelendiğinde, 1890-1914 döneminde sürekli artış göstermiştir. Bu

dönemden sonra, özellikle Rum nüfusunda, meydana gelen dalgalanmalar, doğal olarak, toplam nüfus miktarına da yansımıştır.

c. Yarımadanın Türk nüfusu ise, savaş koşullarının ortaya çıkardığı olumsuz gelişmelerden etkilenmiştir. 1908-1914 yılları arasında, Türk nüfusunda gözlenen artışlar, Balkan savaşlarında kaybedilen topraklardaki göçmenlerden bir bölümünün, yarımada da iskân edilmesiyle ilgiliyken, 1918-1922 yılları arasındaki azalmalar, Kurtuluş Savaşı'nın etkisinden kaynaklanmaktadır.

2. Cumhuriyet dönemi nüfus özellikleri

Cumhuriyet öncesi dönemde, Rumların yarımada'yı terketmeleri ile sonuçlanan gelişmeler, Karaburun Yarımadası'nın yerleşme dokusunu, tarıma dayalı ekonomik yapısını ve bazı iskelelerden sürdürülen ticari faaliyetleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle, Rumlardan boşalan tarım alanlarının (özellikle bağların) yeniden işlenebilmesi ve Balkanlardan gelen göçmenlerin iskan sorunlarının çözümlenebilmesi amacıyla, çok sayıda göçmen yarımada'ya yerleştirilmiştir. 1923 yılında 6.720 olan yarımada nüfusunun 1926'da 9.849'a yükselmesi de bunu göstermektedir (14). Söz konusu dönemde, yarımada'ya yerleştirilen göçmen nüfusun miktarı konusunda bir kaynak bulunmamakla beraber, bu sayının 2.500 civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

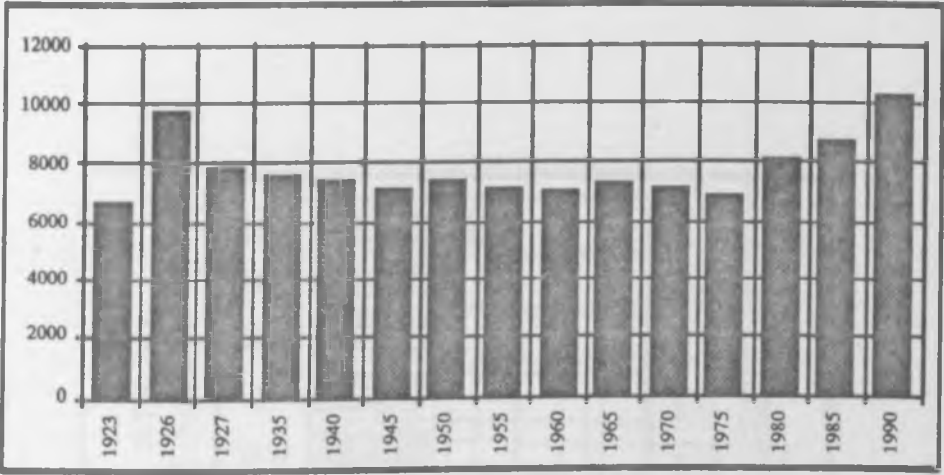
Bu tarihten sonra, yarımada nüfusu, ilki 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımlarına göre incelenebilir. 1927 genel nüfus sayımının sonuçlarına göre, Karaburun Yarımadası'nın nüfusu 7.880'dir. 1926 yılında 9.849 olan nüfusun, bir yıl gibi kısa bir sürede % 20 oranında azalma kaydetmesi dikkat çekicidir. Yarımada nüfusunda gözlenen bu gerilemede, yarımada'ya yerleştirilen göçmen nüfus etkili olmuştur. Gerçekten de, yarımada da iskân edilen Balkan göçmenlerinin, tütün gibi farklı bir tarım kültürüne sahip olmaları ve yarımadanın temel olarak bağcılığa dayanan tarımsal yapısına uyum sağlayamamaları, bu nüfusun kısa sürede yarımada'yı terketmesiyle sonuçlanmıştır. Yarımada da kalan göçmen nüfusun öncelikle tütün tarımına önem vermesi, başlangıçta bu ürünün yaygınlaşmasını sağlamakla birlikte, dünya tütün piyasalarında yaşanan krizden olumsuz yönde etkilenen

göçmenlerin bir bölümü, 1927'den sonra da, başta İzmir olmak üzere çeşitli kentlere göç etmişlerdir (15). 1927 yılından sonra, her beş yılda bir yapılan nüfus sayımları incelendiğinde, Karaburun Yarımadası nüfusunun 1927-1975 yılları arasında bir azalma eğilimi gösterdiği gözlenir. 1927'de 7.880 olan yarımada nüfusu, sürekli azalarak, 1945'te 7.157'ye düşmüştür. 1950 yılında biraz artarak 7.430'a yükselen nüfus, 1975 yılında 6.941'e inmiştir.

YILLAR	TOPLAM NÜFUS
1923	6720
1926	9849
1927	7880
1935	7572
1940	7379
1945	7157
1950	7430
1955	7200
1960	7041
1965	7294
1970	7132
1975	6941
1980	8146
1985	8802
1990	10337

Çizelge 3- Karaburun Yarımadası'nda nüfus miktarları
(Population of Karaburun Peninsula/1923-1990)

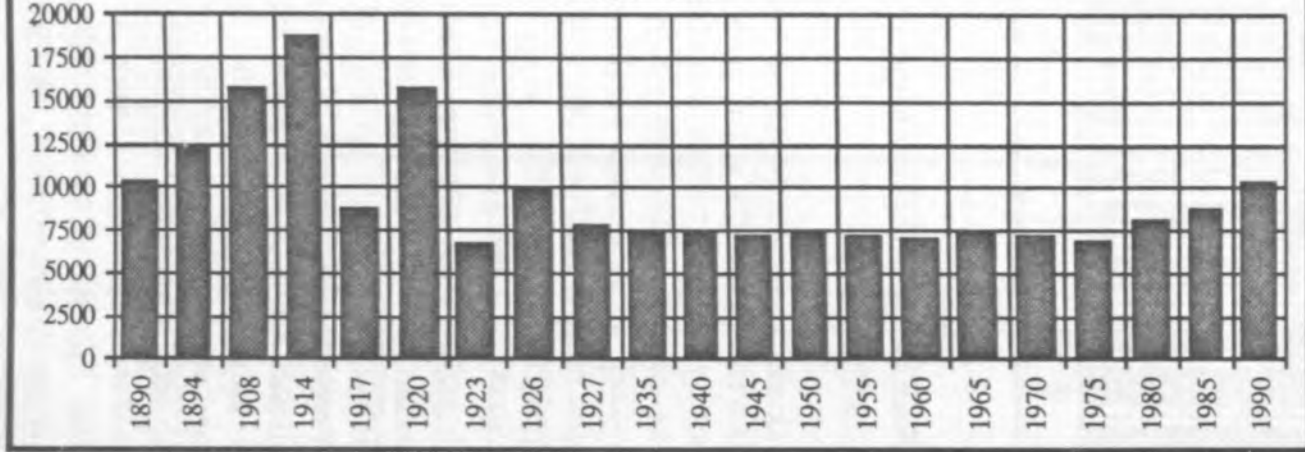
Yarımada nüfusunun 1927-1975 yılları arasında azalma kaydetmesinde, yarımadadan, İzmir'e yönelik göçler etkili olmuştur. Bir yandan yarımada'nın içinde bulunduğu ekonomik güçlükler, diğer

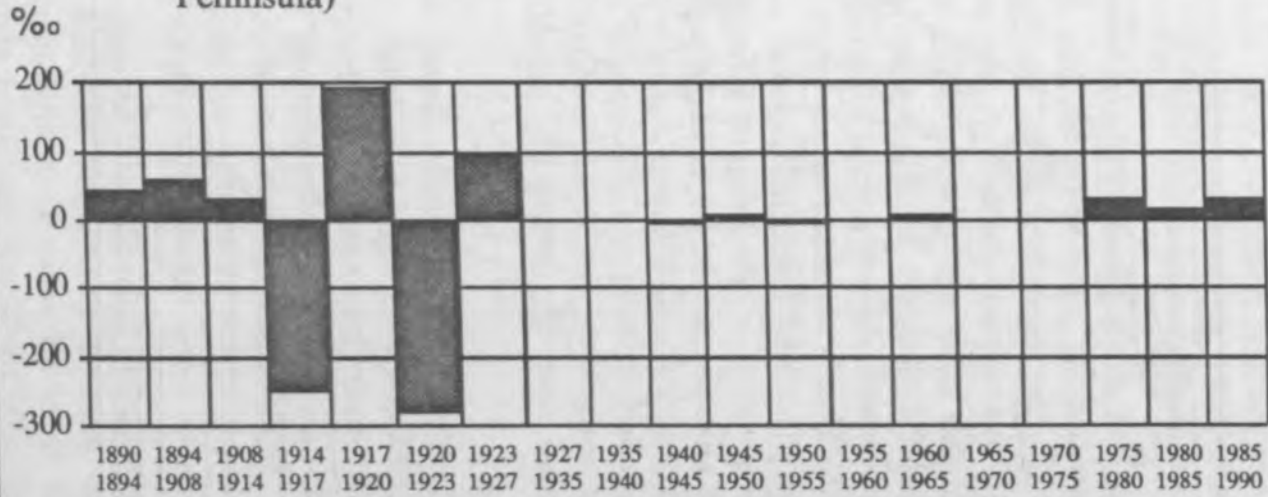
Şekil 4- Karaburun Yarımadası'nda nüfus miktarı (*Population of Karaburun Peninsula/1923-1990*).

yandan da çok yakında İzmir gibi büyük bir kentin çekiciliği, genç nüfusu göçe zorlamıştır. 1927-1975 yılları arasında nüfus miktarında gözlenen bu azalmaya karşılık, 1975 yılından günümüze kadar, göçmenlerin iskân edildiği 1923-1926 yılları dışında, Cumhuriyet Dönemi'nin en yüksek nüfus artışları yaşanmıştır. Böylece 1975'te 6.941 olan yarımada nüfusu, 1980'de 8.146, 1985'te 8.802 ve 1990'da 10.337'ye ulaşmıştır. Yaptığımız araştırmalar, Karaburun Yarımadası'nda 1975 yılından günümüze kadar devam eden bu artışın, doğal bir nüfus artışı olmayıp, ikinci konut sahiplerinin sayısındaki artışlardan kaynaklandığını göstermektedir. Yarımada'nın doğu kıyılarını izleyen ve İzmir ile tek karayolu ulaşımını sağlayan yol üzerindeki Yeniliman, Karaburun, Kaynarpınar, Mordoğan ve Balıklıova'daki ikinci konut sahiplerinden bir bölümünün sayım gününde burada bulunmaları ve dışarıdan gelenlerin (özellikle emekliler) buralara yerleşmeleri, yapay bir nüfus artışı meydana getirmiştir. Karaburun Yarımadası'nda 1975-1990 yılları arasında gözlenen hızlı nüfus artışının, sözkonusu kıyı yerleşmelerinden kaynaklandığı şekil 7'de açıkça görülmektedir. Yarımada'daki yerli nüfusun genellikle yaşlılardan oluşması da, bu artışın doğal bir artış olmadığı fikrini güçlendirmektedir.

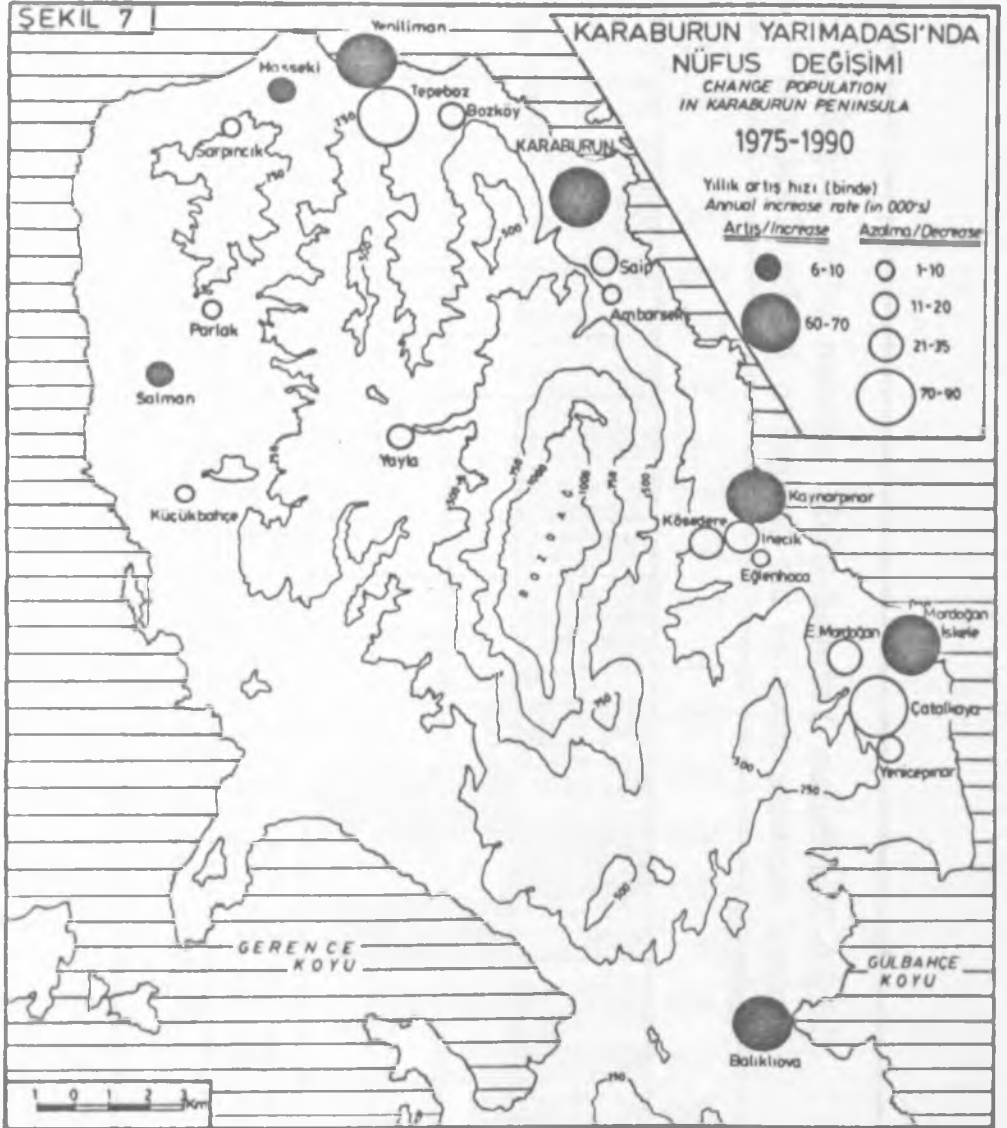
Şekil 5- Karaburun Yarımadası'nın nüfus miktarındaki değişimler
(Changes of population in the Karaburun Peninsula)
1890-1990

Şekil 6- Karaburun Yarımadası'nda nüfusun yıllık artış hızı
(Annual increase rates of the population in the Karaburun Peninsula)

SEKIL 7

3. Nüfusun coğrafi dağılışı

Yarımada nüfusunda, gerek Cumhuriyet öncesi dönemde, gerekse Cumhuriyet Dönemi içinde, farklı koşullara bağlı olarak ortaya çıkan dalgalanmalar, nüfusun yarımadadaki coğrafi dağılışıını da önemli ölçüde değiştirmiştir. 1890-1990 yılları arasında yarımada nüfusunun coğrafi dağılışıını ortaya koymak amacıyla, 1890, 1920, 1923, 1975 ve 1990 yıllarına ait haritalar yapılarak metin sonuna eklenmiştir.

1890 Aydın vilayeti İstatistiği'ne dayanarak hazırladığımız şekil 8 'den de görüleceği gibi, bu tarihte nüfus, yarımadanın daha çok doğu kıyılarında toplanmıştır. Doğu kıyılarında yer alan nüfusun önemli bölümünün de, birkaç yerleşmede toplanması, nüfus dağılışıının dikkati çeken bir başka yönüdür. Bu nüfus dağılışıında, kuşkusuz coğrafi koşulların payı büyüktür. Bununla beraber, coğrafi çevre koşullarının yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde oynadığı belirleyici rolünün, oldukça eskiye inmesi nedeniyle, yarımadanın 1890 yılındaki nüfus dağılışıını o tarihteki koşullarla açıklamak mümkün değildir. Yarımadanın coğrafi konumu ve yerleşmelerin kuruldukları dönemdeki ulaşım olanakları dikkate alındığında, yerleşmelerin ve buna bağlı olarak nüfusun kıyılarda veya kıyıya çok yakın yerlerde toplanmaları son derece doğaldır. Bunun yanında, yerleşmelerin kuruluş yerini ve tarımsal etkinlikleri yönlendiren bir faktör olarak, topoğrafik özelliklerin de önemli bir payı olduğunu belirtmek mümkündür.

Küçük Mordoğan, Büyük Mordoğan(16), Eğlenhoca çevresi, Saip, Ahırlı(Karaburun), Tepeboz ve batıda Karareis nüfusun yoğun olduğu başlıca yerleşmelerdir. Nüfusun bu merkezlerde yoğunluk kazanmasında, bu yerleşmelerden bir bölümünün tarımsal alanların genişlediği aşınım basamaklarında veya küçük kıyı ovalarının çevresinde yer almaları ve en önemlisi ticari faaliyetlerin yürütüldüğü iskelelere sahip olmaları etkili olmuştur.

Karaburun Yarımadası'nın 1920 yılındaki nüfus dağılışıında(17), 1890 yılındaki temel özellikler korunmakla beraber, dikkati çeken en önemli fark, yerleşmelerin daha yoğun bir nüfus barındırmalarıdır. Nitekim 1920 yılında da nüfusun önemli bir bölümünün yarımadanın yine doğu kıyılarındaki yerleşmelerde toplandığı görülür (Şekil 9).

Ancak, 1890 ve 1920 yıllarındaki nüfus dağılışını gösteren haritalar karşılaştırıldığında, birçok yerleşmenin büyük ölçüde nüfus kazandığı ortaya çıkmaktadır. Bunda, yarımada nüfusunun bir bölümü meydana getiren Rum nüfusun, bu tarihler arasında önemli artışlar göstermesi rol oynamıştır.

1920 yılında Türk ve Rum nüfusun coğrafi dağılışı incelendiğinde bazı belirgin özellikler gözlenmektedir. Bunlardan ilki, yarımada'nın batı kıyılarındaki yerleşmelerde Rumların, doğu kıyılarındaki yerleşmelerde ise Türk nüfusun çoğunlukta olmasıdır (Şekil 10). Sözelimi, yarımada'nın doğu kıyılarındaki **Balıklıova, Çatalkaya, Hacılar, Eğlenhoca, Ağalarseki (Kösedere), İncik, Çullu, Hisarcık, Bozköy** ve iç kesimde **Yaylaköy** tamamen Türk nüfusun yaşadığı yerleşmeleri meydana getirirken, batı kıyılarındaki yalnızca Türk nüfustan oluşan bir yerleşme yoktur. Buna karşılık Türk nüfusun yoğun olduğunu belirttiğimiz yarımada'nın doğu kıyılarındaki **Teke, Yenicepınar, Büyük Mordoğan (Iskele)** ve iç kesimde **Manastır** gibi yerleşmelerin tamamen Rumlardan meydana gelmesi ilginçtir.

Karaburun Yarımadası'nda, 1920 yılındaki Rum nüfusun dağılışı konusunda gözlenen bir başka özellik de, yarımada'nın ticari faaliyetlerinde önemli işlevleri olan iskelelerin bulunduğu yerleşmelerdeki nüfusun tamamen Rumlardan oluşmasıdır. Sözelimi Yeniliman, Büyük Mordoğan, Karareis, Denizgiren ve Eğriliman yalnızca Rumların yaşadığı ve iskelesi olan yerleşmelerdir.

Karaburun Yarımadası nüfusunun coğrafi dağılışındaki en önemli değişim, hiç kuşkusuz, 1920'de yarımada nüfusunun % 58.6'sını meydana getiren Rumların, 1922 yılında adalara ve Yunanistan'a göç etmeleri ile yaşanmıştır. Bu değişimlerden en önemlisi, yerleşmelerdeki nüfus büyüklüğünün belirgin bir şekilde azalması, hatta bazı yerleşmelerde hiç nüfus kalmaması ve buna bağlı olarak, nüfus dağılışında önceki yıllara göre çok farklı özelliklerin ortaya çıkmasıdır. Nitekim, İzmir Vilayeti 1339/1923 Yılı İstatistiği'ndeki verilere göre (Çizelge 4) hazırlanan şekil 11 ile şekil 9 karşılaştırıldığında, 1920 ve 1923 yılında, nüfus dağılışının gösterdiği farklılıklar açıkça ortaya çıkmaktadır.

YERLEŞMELER	HANE	KADIN	ERKEK	TOPLAM
AHIRLI	108	268	226	494
ÇULLU	42	68	87	155
HISARCIK	32	72	55	127
BOZKÖY	92	211	191	402
SAIP	67	138	138	276
AMBARSEKI	66	143	153	296
TEPEBOZ	63	122	114	236
YENİLİMAN	3	6	9	15
HASSEKI	65	124	133	257
SARPINCİK	50	104	101	205
MANASTIR	3	3	4	7
SAZAK	9	18	21	39
KÜÇÜKBAHÇE	60	169	153	322
BOYNAK	37	82	79	161
SALMAN	44	83	59	142
KARAREİS	0	0	0	0
YAYLA	55	115	135	250
EĞRİLİMAN	0	0	0	0
DENİZGİREN	0	0	0	0
K.MORDOĞAN	163	321	325	646
AĞALARSEKI (*)	210	442	425	867
EĞLENHOCA	157	356	331	687
İNECİK	70	136	140	276
HACILAR	47	76	84	160
TEKE	0	0	0	0
ÇATALKAYA	113	234	187	421
YENİCEPINAR	0	0	0	0
BALIKLIOVA	76	132	147	279
KÖSEDERE (*)	0	0	0	0

Çizelge 4- Karaburun Yarımadası'ndaki yerleşmelerin nüfusları
(Populations of Settlements in the Karaburun Peninsula/1923)
(*) Ağalarseki Kösedere'nin eski adıdır, Kösedere olarak belirtilen ise Kaynarpinar'dır.

1923 yılında da nüfusun önemli bir bölümü yarımadanın doğu kıyılarında toplanmış olmakla beraber, bu özellik çok daha belirginlik kazanmıştır. Bunda, Rumların yarımadadan ayrılmadan önce, daha çok batı kıyılarındaki yerleşmelerde bulunmaları etkili olmuştur. Başka bir anlatımla, yarımadanın batı kıyılarındaki nüfus kaybının çok daha fazla olması nedeniyle, nüfusun doğu kıyılarında toplanma özelliği daha çarpıcı bir duruma gelmiştir. Rum göçünden sonra, **Yenicepınar, Teke, İskele Mordoğan, Kösedere İskelesi (Kaynarpınar) Denizgiren, Eğriliman, Karareis** gibi yerleşmeler tamamen; **Yeniliman, Manastır ve Sazak** ise büyük ölçüde boşalmıştır(18).

Yarımada nüfusunun coğrafi dağılışı, 1923-1975 yılları arasında önemli bir değişim yaşanmamıştır. Bununla birlikte, özellikle 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bazı faktörler, nüfus dağılışı 1975 yılından sonra gerçekleşen yeni oluşumları da beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi içinde, yarımadanın nüfus dağılışı etkileyen ilk faktör, 1949 'da meydana gelen ve Mercalli-Sieberg ölçeğine göre X şiddetinde olan depremdir. Yarımadanın özellikle doğu kıyılarında yer alan yerleşim birimlerinde ağır hasara yol açan deprem sonucunda, Karaburun ilçe merkezinin kuzeybatısındaki Çullu köyü ve Hisarcık mahallesi terkedilmiştir. Bunun dışında, 1923'te Sazak ve Manastır köylerine yerleştirilen az sayıda göçmen, 1950-1960 yılları arasında buldukları yerleri terketmişlerdir.

Yarımada nüfusunun coğrafi dağılışı görülen bu küçük değişimlerin ardından, 1970'li yıllardan sonra, birtakım yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, yarımadanın özellikle doğu kıyılarında gelişen yeni yerleşmelere veya mevcut yerleşmelerin nüfuslanmasına bağlı olarak; nüfusun doğu kıyılarında toplanma özelliğinin çok daha belirgin bir nitelik kazanması, ikincisi ise iç kesimlerde yer alan yerleşmelerin nüfus kaybetmesidir. Nitekim, özellikle Balıklıova, Mordoğan İskelesi ve Karaburun ilçe merkezinde nüfus büyüklüğü önemli boyutlara varmış, Kaynarpınar ve Yeniliman da, çok yüksek olmamakla birlikte nüfus kazanmıştır. Yarımadanın doğu kıyılarında yaşanan bu değişimlerin yanı sıra, batı kıyılarında Tolas ve Denizgiren gibi yeni nüfus çekirdekleri belirmeye başlamıştır.

Yarımadanın özellikle doğu kıyılarındaki yerleşmelerin nüfus kazanmasıyla ortaya çıkan ve günümüzde de süren bu gelişmeye karşılık, iç kesimlerde yer alan Çatalkaya, Küçük Mordoğan, Kösedere, İncik, Saip, Tepeboz, Bozköy, Sarpıncık, Parlak ve Yaylaköy gibi yerleşmelerdeki nüfus, 1975'ten sonra azalmaya başlamıştır.

Yarımada nüfusunun coğrafi dağılışında, 1975 yılından sonra, kıyı yerleşmelerinin nüfus kazanması ve iç kesimlerdeki yerleşmelerin nüfus kaybetmesi şeklinde gelişen bu değişim sürecinde, birçok faktör etkili olmuştur. Yarımadanın yerleşme dokusunda bazı değişimleri de beraberinde getiren faktörleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

a. Yaptığımız araştırmalar, yarımadanın nüfus dağılışında 1975-1990 yılları arasında ortaya çıkan gelişmelerdeki temel nedeninin, ikinci konut sahiplerindeki artışların olduğunu göstermektedir. Yarımada nüfusunun, 1923-1975 yılları arasında azalma eğilimi göstermesine, bunun yanı sıra, önemli bir bölümünün yaşlılardan oluşmasına rağmen, 1975 yılından sonra, Cumhuriyet dönemi'nin en yüksek nüfus artışlarının yaşanması, bu artışlarda ve doğal olarak nüfusun dağılışında, dışarıdan gelen nüfusun etkisini ortaya koymaktadır.

b. Yarımada nüfusunun gerek miktarında gerekse coğrafi dağılışında önemli gelişmelere neden olan ikinci konutların, yarımadanın özellikle doğu kıyılarında artış göstermesinde karayolunun büyük payı vardır. Karaburun ilçe merkezinin İzmir ile tek bağlantısını meydana getiren bu yolun Çeşme ayrım-Mordoğan arası 1967, Mordoğan-Yeniliman arası ise 1970'li yıllardan sonra asfaltlanmıştır. Yarımadada ikinci konut yapımını uzun süre engelleyen bu eksikliğin, yetersiz de olsa, 1970'li yıllardan sonra giderilmesi, Balıklıova, Mordoğan, Kaynarıpınar, Karaburun ve Yeniliman'daki ikinci konut sayısının ancak bu tarihten sonra artış göstermesine neden olmuştur.

c. Balıklıova, Mordoğan, Kaynarıpınar, Karaburun ve Yeniliman gibi kıyı yerleşmelerinin, 1970'li yıllardan sonra nüfus kazanmasında; ikinci konut sahiplerindeki artışların yanı sıra, kıyıda içeride yer alan yerleşmelerden, bu kıyı yerleşmelerine yönelik göçler de etkili olmuştur. Yarımadanın özellikle doğu kıyılarındaki yerleşmelerde nüfusun artması, iç kesimlerdeki köylerin ise nüfus kaybetmesi

şeklinde gelişen bu olayda, karayolunun iyileştirilmesine bağlı olarak kıyı yerleşmelerinin çekici bir nitelik kazanması ve meydana gelen depremlerin iç kesimdeki köylerde büyük hasara yol açması önemli rol oynamıştır. Nitekim 1969 yılının Nisan ayında meydana gelen depremde Küçük (Eski) Mordoğan, Kösedere, İncik, Eğlenhoca köyleri ağır hasar görmüş (19); dönemin Köy İşleri bakanı Turgut TOKER, Eski Mordoğan ve Çatalkaya köylerinin Mordoğan İskelesi'ne, İncik köyünün ise Kaynarıpınar iskelesine nakledileceğini açıklamıştır (20). Bunun yanında, kıyıda 1.5 km içeride yamaç üzerinde yer alan Balıklıova köyü de gerek depremin etkisiyle gerekse bazı ekonomik etkinliklerin kıyıya kaymasıyla terkedilmiş ve kıyıda tekrar kurulmuştur.

Buna benzer bir durum da 1977 depreminden sonra yaşanmış ve Tepeboz köyü nüfusunun büyük bir bölümü, mahallesi olan Yeniliman'a yerleşmiştir. Bu nedenle Mordoğan, Kaynarıpınar ve Yeniliman'ın nüfus kazanmasında, meydana gelen depremlerden sonra, bağlı oldukları köylerden bu yerleşmelere yönelik göçler etkili olmuştur.

d. Yarımada'nın doğu kıyılarındaki nüfus dağılışında, 1970-1975 yılından sonra gerçekleşen bu değişimlere batı kıyılarındaki rastlanmamasında, ulaşım ve alt yapı olanaklarının sınırlı olmasının yanı sıra, doğu kıyılarındaki Mordoğan, Balıklıova, Karaburun, Yeniliman gibi nüfusu kendine çekecek yerleşmelerin bulunmaması ve bu alanların yerleşime geç açılması önemli rol oynamıştır. Ancak, yarımada'nın batı kıyılarındaki, özellikle 1990 yılından sonra kooperatifler aracılığı ile gerçekleştirilen ikinci konut yapımı önemli boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Gerence, Karareis, Kum bükü ve Hamzabükü'nde yoğunluk kazanan bu faaliyetler tamamlandığında, doğu kıyılarındakine benzer bir nüfus hareketiyle karşılaşmak mümkündür.

Sonuç

Yaptığımız araştırmalar, Karaburun yarımadası nüfusunun son yüzyıl içinde, gerek miktarı ve etnik yapısında, gerekse coğrafi dağılışında önemli gelişmelerin ve değişimlerin yaşandığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, meydana gelen değişimlerin, özellikle 1890-1922 ve 1975-1990 yılları arasında gerçekleştiği ve nüfus üzerinde birbirinden çok farklı süreçlerin etkili olduğu gözlenir. 1890-1922 dönemi, yarımadaanın Türk ve Rumlardan oluşan ikili bir nüfus yapısına sahip olduğu ve bu yapının, yarımadaanın coğrafi konumuna bağlı olarak, dönemin siyasi koşullarından etkilendiği bir dönem olmuştur.

Karaburun Yarımadası nüfusunun bu ikili yapısı ve bu yapının ortaya çıkardığı nüfus dağılışı özellikleri, Rumların 1922 yılında yarımadaayı terketmeleri ile son bulmuştur. Nitekim, 1922 yılından önce, bir yandan Rum nüfusun varlığına, bir yandan da, denizyolu ile sürdürülen ticari faaliyetlere dayalı olan "nüfusun kıyılarda toplanma özelliği", Rum göçünden sonra ortadan kalkmıştır. Ancak 1922'deki Rum göçü, yarımada nüfusunun yalnızca miktarını, etnik yapısını ve coğrafi dağılışını değil, yerleşme dokusu ile bağcılık ve zeytin üretimine dayalı tarımsal yapısını da olumsuz yönde etkilemiş; birçok kıyı yerleşmesi terkedilerek geniş tarım alanları elden çıkmaya başlamıştır.

Rumlardan boşalan köylere, bazı balkan ülkelerinden gelen göçmenlerin yerleştirilmesi de, yarımadaanın nüfus, yerleşme ve ekonomik yapısında ortaya çıkan olumsuzlukları giderememiştir. Gelen göçmenlerin çok farklı bir tarım kültürüne sahip olmaları ve yarımadaayı kısa sürede terketmeleri çok geniş tarım alanlarının kullanılamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Nitekim, 1926 yılında 65.000 dönümlük bir alan kaplayan bağların (21), % 85 oranında azalma göstererek 1937 yılında 9.570 dönüme düşmesi (22), bağ alanlarında görülen gerilemenin büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir.

1922 yılından önce, daha çok Rum nüfusun varlığına bağlı olarak şekillenen yarımadaanın ekonomik ve ticari dengelerinin, büyük rum göçünden sonra bozulması ve göçmen iskânının da umulan sonuçları vermemesi, yerli nüfusu da etkilemiştir. Yarımadaanın yetersiz ekonomik koşulları ve İzmir kentinin çekiciliği, özellikle genç nüfusun dışarıya göç etmesine neden olmuş ve bu durum, yarımada nüfusunun 1975 yılına kadar azalma göstermesine yol açmıştır.

Yarımada nüfusunun miktarında ve coğrafi dağılışında 1975 yılından

sonra yaşanan değişimler ise çok farklı koşullar altında gerçekleşmiştir. Yarımada'nın doğu kıyılarını izleyen yolun 1970'li yıllardan sonra iyileştirilmesi, mevcut kıyılarda ikinci konut yapımını teşvik ederken; zaman zaman meydana gelen depremlerde hasar gören yerleşmelerde yaşayanların, bu kıyı yerleşmelerine göç etmesi, nüfusun özellikle doğu kıyılarında toplanma özelliğine belirginlik kazandırmıştır. Nitekim, Balıklıova, Mordoğan İskelesi, Kaynarpınar Yeniliman ve Karaburun ilçe merkezi, depremlerden sonra iç kesimlerdeki köylerden buralara yönelik göçlerle büyürken, ikinci konutların sayılarındaki artışlar da bu büyümede etkili olmuştur. Gerek kıyıda içerideki yerleşmelerde yaşayanların kıyı yerleşmelerine yönelmesi, gerekse ikinci konutların kıyılarda (özellikle doğu kıyılarında) yoğunluk kazanması, yalnızca nüfusun coğrafi dağılışında değil, yerleşme dokusunda da birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir.

Kıyılarda giderek artan yerleşme ve nüfus yoğunluğu, iç kesimlerde belirgin bir nüfus azalması şeklinde gelişen bu olay, yarımada'da oldukça sınırlı olan ve tarımsal açıdan büyük önem taşıyan kıyı düzlüklerinin de azalmasına neden olmaktadır. Sözkonusu alanlar giderek imara açılmakta ve köylünün elinden çıkmaktadır. Yarımada'nın batı kıyılarında da gözlenmeye başlanan bu gelişme, çok yakın bir gelecekte, yarımada'nın nüfus dağılışı ve yerleşme dokusunda yeni birtakım değişimleri de beraberinde getirecektir.

Katkı belirtme: Yazar, araştırmaları sırasında kendisine her konuda yardımcı olan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü araştırma görevlilerinden sayın M. Ali DEMİRBAŞ ve Engin BERBER'e teşekkür eder.

Kaynaklar ve notlar

- (1) Bu araştırma, Ege Üniversitesi Rektörlüğü tarafından desteklenen ve Yrd.Doç.Dr. Füsün (BAYKAL) SOYKAN, Arş.Gör. L.İhsan SEZER ve Arş.Gör. Şevket IŞIK tarafından hazırlanan "Urfa Yarımadası'nın doğal özellikleri, tarihi coğrafyası ve turizm potansiyeli" başlıklı araştırma projesinin bir bölümüdür.
- (2) Karaburun Yarımadası'nın nüfus, yerleşme ve iktisadi özelliklerine

ilişkin bilgileri, yalnızca yarımadaı kapsayan sınırlı araştırmaların yanı sıra, Bütünüyle Urla Yarımadası'nı içine alan çalışmalarda da bulmak mümkündür. Ancak bu araştırmalarda, nüfus konusu genellikle makro düzeyde incelenmiş, nüfusun miktarı ve coğrafi dağılışındaki değişimler belirli bir zaman süreci içinde ve köyler ölçeğinde ele alınmamıştır. Sözkonusu çalışmalara şunlardır:

EMİROĞLU, M. (1988): "Urla yarımadası'nda nüfusun gelişmesi". **Ankara Üniv. DTCF Dergisi**, Cilt XXXII, sayı 1-2, Ankara, s.237-265.

EMİROĞLU, M. (1990): "Urla Yarımadası'nda kırsal yerleşmeler". Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, sayı 2, Ankara, s.227-256.

MATER, B. (1982): **Urla yarımadası'nda arazinin sınıflandırılması ve kullanılışı arasındaki ilişkiler**. İst.Üniv. Ed. Fak.Yay. No:2863, İstanbul.

GÜNÖY, İ. (1985): **Karaburun Yarımadası'nın tarihsel gelişimi** (Basılmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Müh.Mim.Fak.Mimarlık Bölümü, İzmir.

(3) **Aydın Vilayeti Salnamesi**,1307/1890, s.463.

(4) **Aydın Vilayeti Salnamesi**,1300/1883, s.162.

(5) **Aydın Vilayeti Salnamesi**,1312/1894, s.26.

(6) **Aydın Vilayeti Salnamesi**, 1326/1908, s.391.

(7) KARPAT, K. (1985): **Ottoman Population 1830-1914 : Demographic and Social Characteristics**. University of Wisconsin, Madison., s. 174

(8) 1917 yılına ait olduğunu belirttiğimiz bu değer, Gazeteci Cemal Ragıp tarafından hazırlanan ve 1918 yılında İzmir, Aydın, Saruhan ve Denizli sancaklarındaki kazaların yüzölçümleri ve nüfuslarını gösteren belgeden elde edilmiştir. Bkz. ÜLKER, N.

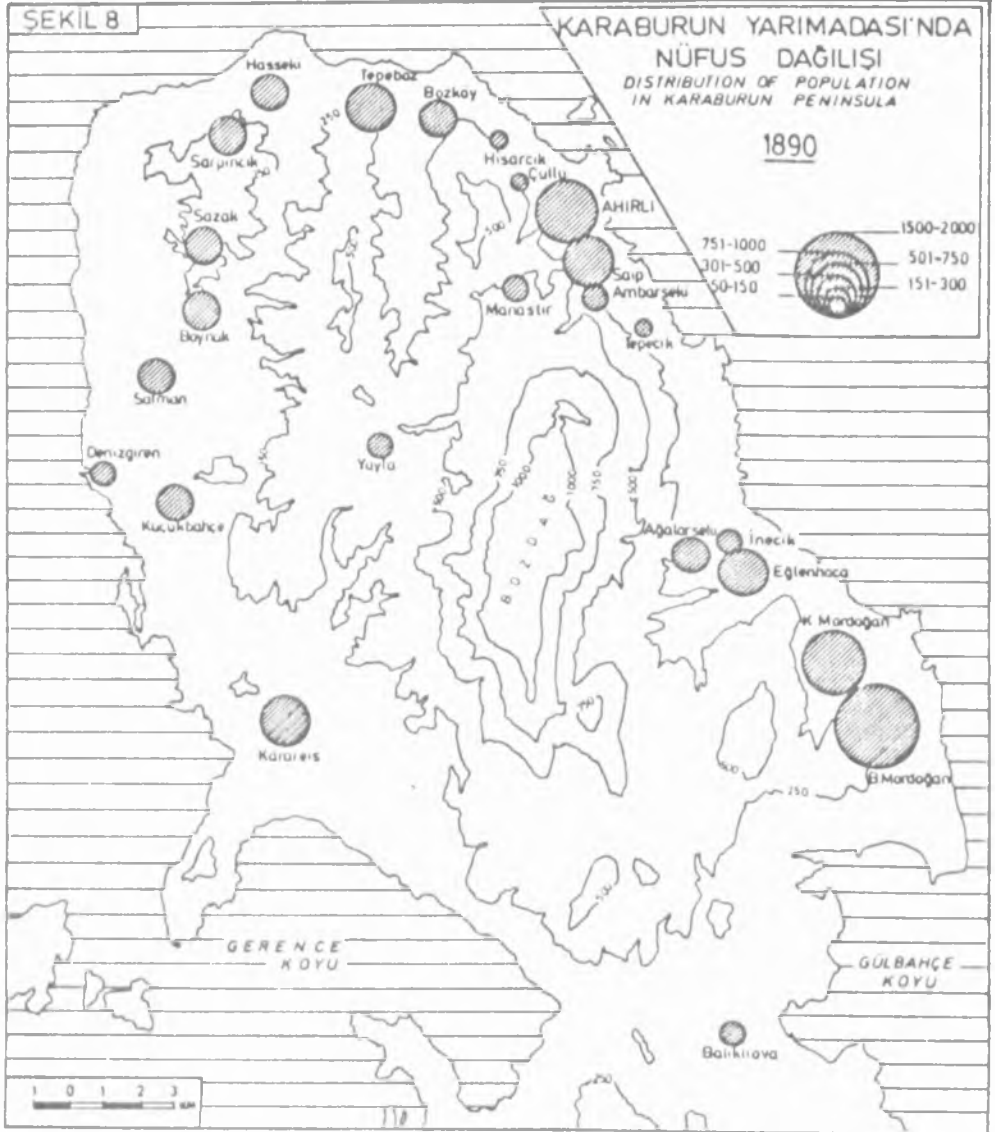
(1990) : " Mondros Mütarekesi döneminde Aydın Vilayetinin nüfusuna dair bir belge". **Ege Üniv. Ed. Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi V**, İzmir, s.23-40. Bununla birlikte, sözkonusu belgede yer alan kaza nüfusları ile Nail Morali'nin 1917 verilerini kullanarak verdiği kaza nüfusları tamamen aynı olması, belgedeki verilerin de 1917 yılına ait olduğunu göstermektedir. Bkz. MORALI, N. (1976) : **Mütarekede İzmir, önceleri ve sonraları**. İstanbul, s.119-121

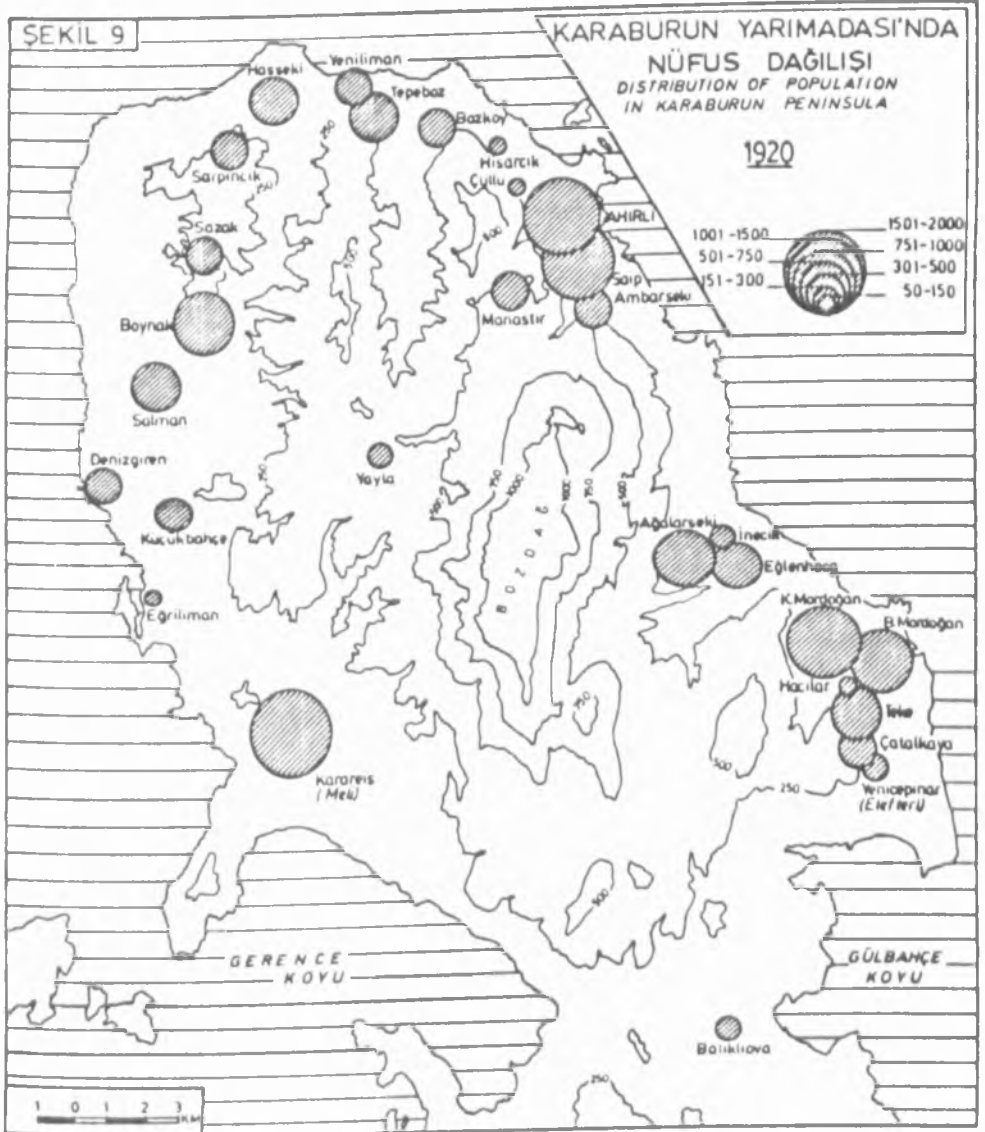
- (9) ÜLKER, N . a.g.e., s.26-27.
- (10) URAN, H . (1959) : **Hatıralarım**. Ankara.
- (11) NOTARA, I. M .(1972) : **İs Tin İonian Ayolian Ke Lydian**. Prin Peninda Hronia. Atina, s. 97.
- (12) NOTARA, I. M., a.g.e.,s.97.
- (13) **İzmir Vilayeti 1339/1923 Yılı İstatistiği**, s.28.
- (14) **T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927**, İstanbul, s.652.
- (15) İzmir'de göçmenlerin iskani konusunda bkz., ARI, K. (1988): **1923 Türk-Rum Mübadele anlaşması sırasında İzmir'de göçmenler** (yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniv. atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- (16) 1307/1890 Aydın vilayeti Salnamesi'nde Çatalkaya, Yenicepınar, Hacılar, Teke ve Mordoğan İskelesi'nin nüfusu, Büyük Mordoğan içinde verildiğinden, bu yerleşmeler, 1890 nüfus dağılışı haritasında ayrı ayrı gösterilememiştir.
- (17) 1920 yılına ait veriler, NOTARA, 1972'den alınmıştır. Bu kaynakta Karaburun kazası'nda yer alan yerleşmelerin Türk ve Rum nüfusları belirtilmiştir. Türk ve Rum nüfusun birlikte yaşadığı yerleşmelerdeki Türk nüfus miktarı, 1339/1923 Yılı İzmir vilayeti İstatistiği'ndeki veriler ile karşılaştırılmıştır. Sonuçta, her iki kaynakta belirtilen Türk nüfusuna ilişkin değerlerin birbirine son derece yakın olduğu görülmüştür. 9.217 olarak belirtilen Rum nüfus miktarı ise KARPAT'ın 1914 yılındaki 9.914 rakamına oldukça yakındır. Bu nedenle, NOTARA'nın belirttiği Türk ve Rum nüfus miktarlarının büyük

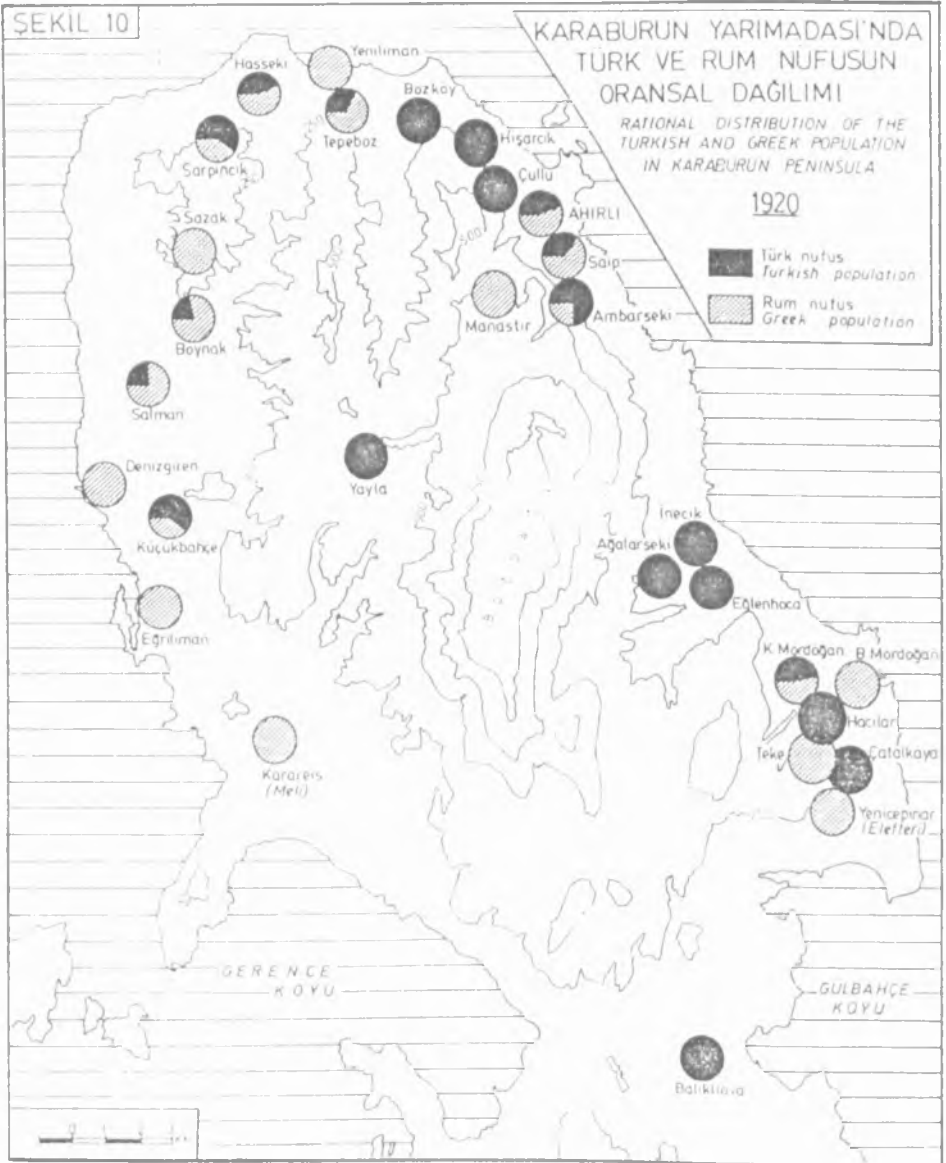
ölçüde doğru olduğu kanısındayız.

- (18) Yeniliman, Manastır ve Sazak köyleri, Şekil 10 'da, tamamen Rum nüfusun yaşadığı yerler olarak belirtilmiştir. 1339/1923 İzmir Vilayeti İstatistiği'ne göre, yeniliman'da 15, Manastır'da 7 ve Sazak'ta 39 nüfusun bulunması, bunların, sözkonusu yerleşmelere, Rumların yarımadayı terketmelerinden sonra yerleştikleri izlenimini vermektedir.
- (19) **Yeniasır Gazetesi**, 8 Nisan 1969.
- (20) **Yeniasır Gazetesi**, 17 Nisan 1969.
- (21) T.C. Devlet salnamesi,1926-1927,İstanbul, s.652)
- (22) İzmir vilayeti 1937 Senesi İstatistiği, 1939, s.95.

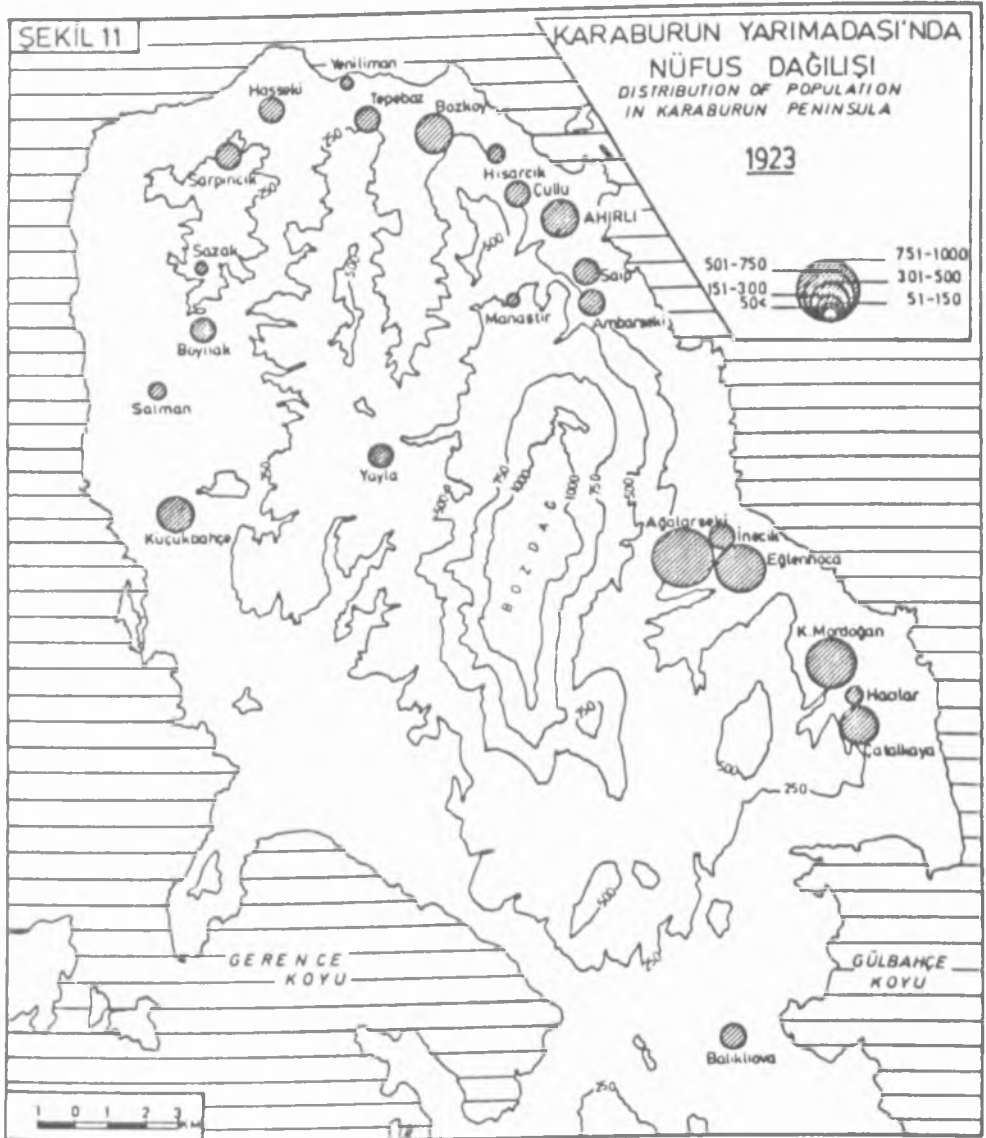

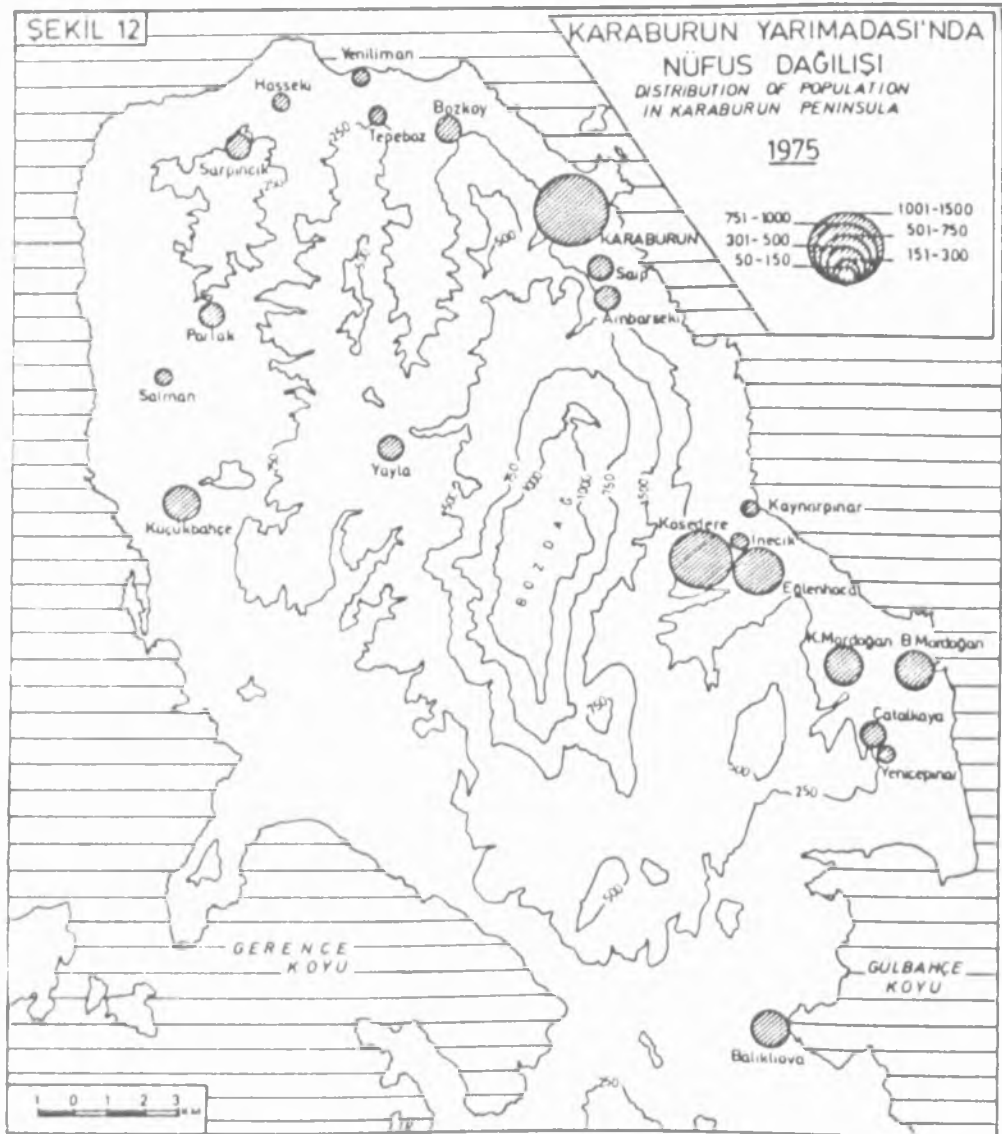

ŞEKİL 10

ŞEKİL 11

ŞEKİL 13

